

Ks. Antoni SWOBODA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza (Poznań)

NAUKA O ŚWIĘTYM DZIEWICTWIE W PISMACH ŚW. AUGUSTYNA

Uwagi moralno-pastoralne

Ojciec Święty Jan Paweł II w swej adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* (22. 11. 1981) pisze między innymi, że dziewictwo, „czyniąc w specjalny sposób wolnym serce człowieka tak, aby zapalić je bardziej miłością do Boga i do wszystkich ludzi, świadczy o tym, że Królestwo Boże i jego sprawiedliwość są ową cenną perłą pożądaną nad wszelkie, nawet największe wartości, której człowiek winien szukać jako jedynej wartości ostatecznej. Dlatego też Kościół w ciągu swych dziejów, jak czytamy dalej, zawsze bronił wyższości tego charyzmatu w stosunku do charyzmatu małżeństwa, z uwagi na jego szczególne powiązanie z Królestwem Bożym (2,16)”¹. Ta wypowiedź Papieża wpisuje się w nurt nauczania Kościoła, czego wyrazem – moim zdaniem – jest, na przykład, stanowisko soboru watykańskiego II, a zwłaszcza konstytucja dogmatyczna o Kościele (*Lumen gentium*, 42), w której między innymi czytamy, że dziewictwo jest cennym darem łaski Bożej, a doskonała powściągliwość, zachowana ze względu na Królestwo Boże, zawsze cieszyła się szczególnym szacunkiem Kościoła jako znak i bodziec miłości i jako szczególne źródło duchowej płodności w świecie².

Podejmując w niniejszym artykule tę myśl, wypowiedzianą słowami Ojca Świętego i nauczaniem soboru, chciałbym, posługując się metodą analityczno-syntetyczną, przedstawić naukę o świętym dziewictwie w pismach św. Augustyna (353–430), wybitnego teologa, a także duszpaste-rza, którego pisma dostarczają nam, między innymi, wiele informacji na

* Od przypisu 20. poszczególne tytuły dzieł św. Augustyna cytowane są już bez imienia autora.

¹ Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, [w:] *Nauczanie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 1999.

² *Sobór watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002; *Synopsa tekstów soboru watykańskiego II*, Poznań–Warszawa 1970, s. 284.

temat małżeństwa i dziewictwa. W tym celu przedmiotem naszego studium będą nie tylko pisma biskupa Hippony traktujące oddzielnie o małżeństwie i dziewictwie, lecz również te, w których jednocześnie wypowiada się on na temat tych dwóch stanów istniejących w Kościele. Stąd też przedmiotem naszego studium będą takie prace św. Augustyna, jak: *Sermones*³, *De bono coniugali*⁴, *Contra Julianum*⁵, *De bono viduitatis*⁶, *De nuptiis et concupiscentia*⁷, *Contra Faustum Manichaeum*⁸, *De Genesi ad litteram libri duodecim*⁹, *De civitate Dei*¹⁰, *De moribus Ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum*¹¹, *De sancta virginitate*¹², *De coniugiis adulterinis*¹³, *De gestis Pelagii*¹⁴, *In Johannis Evangelium*

³ S. Aurelius Augustinus, *Sermones*, [w:] PL 38, 23–1483; 39, 1493–1638; przekład polski: J. Jaworski, *Wybór mów: kazania świąteczne i okolicznościowe*, Warszawa 1973 [PSP 12]. Mowy znajdujące się poza tym zbiorem cytuję w przekładzie własnym.

⁴ S. Aurelius Augustinus, *De bono coniugali liber unus*, [w:] PL 40, 373–396; CSEL 41, 187–230; przekład polski: W. Eborowicz, *Wartości małżeństwa*, [w:] Św. Augustyn, *Antologia pism o małżeństwie i rodzinie*. Część I, Pelplin 1980, oraz: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, Lublin 2003, s. 73–116.

⁵ S. Aurelius Augustinus, *Contra Julianum libri 6*, [w:] PL 44, 641–874; przekład polski: W. Eborowicz, *Przeciw Julianowi*, Warszawa 1977 [PSP 19 z. 1–2].

⁶ S. Aurelius Augustinus, *De bono viduitatis*, [w:] PL 40, 429–450, CSEL 41, 305–343; przekład polski: ks. T. Gacia, *O doskonałym wdowieństwie*, [w:] *Pisma św. Augustyna o małżeństwie...*, s. 183–222.

⁷ S. Aurelius Augustinus, *De nuptiis et concupiscentia ad Valerium libri duo*, [w:] PL 44, 413–474, CSEL 42, 211–319; przekład polski: K. Kościelniak OFMConv, *Małżeństwo i pożądlivość* (księga I), [w:] *Pisma św. Augustyna o małżeństwie...*, s. 343–390.

⁸ S. Aurelius Augustinus, *Contra Faustum Manichaeum libri XXXIII*, [w:] CSEL 25, s. 249–797; *Contra Secundinum*, [w:] CSEL 25, s. 903–947; przekład polski: J. Sulowski, *Przeciw Faustusowi. Księgi I – XXI*, Warszawa 1991 [PSP 55]; *Przeciw Faustusowi. Księgi XXII–XXXIII. Przeciw Sekundynowi*, Warszawa 1991 [PSP 56].

⁹ S. Aurelius Augustinus, *De Genesi ad litteram libri duodecim*, [w:] PL 34, 245–485, CSEL 28; przekład polski: J. Sulowski, *Komentarz słowny do Księgi Rodzaju*, [w:] *Pisma egzegetyczne przeciw manichejczykom*, Warszawa 1980 [PSP 25].

¹⁰ S. Aurelius Augustinus, *De civitate Dei libri XXII*, [w:] PL 41, 13–804, CCL 47–48, CSEL 40; przekład polski: W. Kornatowski, *O państwie Bożym*, Warszawa 1977.

¹¹ S. Aurelius Augustinus, *De moribus ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum libri duo*, [w:] PL 32, 1309–1378.

¹² S. Aurelius Augustinus, *De sancta virginitate*, [w:] PL 40, 397–428, CSEL 41, 235–302; przekład polski: P. Nehring, *O świętym dziewictwie*, [w:] Święty Augustyn, *Pisma monastyczne*, Kraków 2002; *Pisma świętego Augustyna o małżeństwie...*, s. 117–182.

¹³ S. Aurelius Augustinus, *De coniugiis adulterinis libri duo*, [w:] PL 40, 451–486, CSEL 41, 347–410; przekład polski: M. Damian OFM (księga I), ks. M. Cieśluk (księga II), *Cudzołżne małżeństwa*, [w:] *Pisma św. Augustyna o małżeństwie...*, s. 223–259.

¹⁴ S. Aurelius Augustinus, *De gestis Pelagii*, [w:] CSEL 42, 51–122; przekład polski: ks. K. Obrycki, *Dzieje procesu Pelagiusza*, [w:] *Grzech pierworodny*, Kraków 1999 [Źródła Myśli Teologicznej 12], s. 215–274.

*Tractatus*¹⁵, *Enarrationes in Psalmos*¹⁶, *De continentia*¹⁷, *De gratia et libero arbitrio*¹⁸, *Epistolae*¹⁹

DOBRO DZIEWICTWA

Św. Augustyn, wypowiadając się w swych pismach na temat dziewictwa osób Bogu poświęconych, nie tylko uważa, że jest ono w Kościele Chrystusa, obok małżeństwa i wdowieństwa, stanem²⁰, lecz także możemy się przekonać, iż dokonał on między innymi pewnego rodzaju porównania pomiędzy małżeństwem chrześcijanek a dziewictwem poganek. W wyniku tego porównania doszedł do wniosku, że małżeństwo chrześcijanek przewyższa dziewictwo poganek. Nie oznacza to jednak, że Augustyn przedkładał w ten sposób małżeństwo nad dziewictwo. Z kontekstu bowiem jego wypowiedzi wynika, że w tym przypadku pierwszeństwo przyznawał wierze, a nie, jak się wyraża, bezbożności. Wyjaśniając swe stanowisko, starał się przekonać, że chrześcijanki wychodzą za mąż po to, by w czysty sposób współżyć z mężem, poganki natomiast zachowują dziewictwo, by odejść od prawdziwego Boga przez, jak to określił, duchową rozpustę pogaństwa²¹. Ta myśl, naszym zdaniem, została przez naszego autora podjęta i pogłębiona w polemice z biskupem pelagiańskim, Julianem z Eklanum († 454), który nie tylko stwierdzał, że dziewictwo istnieje u pogan, ale był także przekonany, że niewierni jaśniejący cnotą czystości przewyższają chrześcijan skażonych rozkładem namiętności (*Ad Turbantium*, 2)²². Augustyn, nawiązując do toczącej się dyskusji, stanął na stanowisku, że w przypadku pogan nie można mówić o czystości dziewiczej, mimo istnienia dziewictwa cielesnego, gdyż prawdziwa czy-

¹⁵ S. Aurelius Augustinus, *In Johannis Evangelium. Tractatus CXXIV*. [w:] CC 36; PL 35, 1379–1976; przekład polski: W. Szoltdrski CSsR, *Homilie na Ewangelię św. Jana*, Warszawa 1977 [PSP 40 t. 1–2].

¹⁶ S. Aurelius Augustinus, *Enarrationes in Psalmos*, [w:] PL 36, 66–1900; CC 38–40; przekład polski: J. Sulowski, *Objaśnienia Psalmów*, Warszawa 1986 [PSP t. 42 z. 2.].

¹⁷ S. Aurelius Augustinus, *De continentia liber unus*, [w:] PL 40, 349–372, CSEL 41, 141–183; przekład polski: ks. S. Laskowski, *O powściągliwości*, [w:] *Pisma św. Augustyna o małżeństwie...*, s. 343–390.

¹⁸ S. Aurelius Augustinus, *De gratia et libero arbitrio liber unus*, [w:] PL 44, 881–912, przekład polski: ks. W. Eborowicz, *Łaska a wolna wola*, [w:] *Św. Augustyn, Łaska, wiara, przeznaczenie*, Poznań–Warszawa–Lublin 1971 [POK 27].

¹⁹ S. Aurelius Augustinus, *Epistolae*, [w:] PL 33, 61–1094, CSEL 88; przekład polski: ks. W. Eborowicz, *Listy (1–75)*, Pelplin 1991. Pozostałe listy cytuję w przekładzie własnym.

²⁰ *Sermo* 196, 2, 2: „Tres vitae sunt in Ecclesia membrorum Christi: coniugalis, vidualis, virginalis”.

²¹ *De bono coniugali*, 8, 8: „[...] sunt virgines impiae, ut a vero Deo fornicentur”.

²² *Contra Julianum*, 4, 8, 50.

stość nie może współistnieć z cudzołóstwem duszy, a za taki uważał kult bożków pogańskich. Wyjaśniając swoje stanowisko, biskup Hippony był zdania, że czystość jest cnotą, jej przeciwieństwem zaś jest nieczystość. Wszelkie cnoty, które działają za pośrednictwem ciała, znajdują się w duszy. Stąd też, jego zdaniem, trudno jest bronić czystości ciała, gdy dusza służy bogom pogańskim (*fornicatur*)²³. Dlatego był przekonany, że skoro prawdziwa czystość małżeńska, wdowia i dziewic poświęca się na służbę prawdziwej wierze, to nie można westalek i dziewic heretyków stawiać wyżej od chrześcijańskich małżonek, które na przykład ponownie wyszły za mąż po śmierci swych mężów. To bowiem, co nie wypływa z wiary, jest grzechem (Rz 14, 23), a bez wiary nie można podobać się Bogu (Hbr 11, 6)²⁴. Tę myśl potwierdza również kolejna wypowiedź biskupa Hippony, w której stara się on uwypuklić prawdę, że katolickie kobiety, które częściej wychodziły za mąż (po śmierci swych mężów), a więc nie były tylko raz wdowami, przewyższają dziewice heretyków i raz zamężne heretyczki²⁵.

W świetle tych wypowiedzi św. Augustyna możemy więc powiedzieć, że w jego nauczaniu dobro dziewictwa pogan nie przewyższa dobra małżeńskiego chrześcijan, ale małżonkowie dobrze posługujący się złem (pożądliwości) przewyższają dziewice źle posługujące się dobrem (dziewictwa)²⁶. Tak więc widzimy wyraźnie, nie tylko w świetle tej ostatniej wypowiedzi, że dla Augustyna dziewictwo osób Bogu poświęconych nie jest tylko stanem, lecz także dobrem²⁷, które przewyższając dobro małżeństwa²⁸, jego nie potępia²⁹ również z tego względu, że bardzo bliska

²³ *De nuptiis et concupiscentia*, 1, 4, 5.

²⁴ Tamże.

²⁵ *De bono viduitatis*, 15, 19.

²⁶ *Contra Julianum*, 4, 8, 50.

²⁷ *De bono viduitatis*, 4, 6; 19, 23; *De moribus Ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum*, 1, 35, 79. Por. J. L. Larrabe, *Dignidad de la vocación matrimonial y su sacramentalidad en virtud del bautismo (según san Augustin)*, „Revista Augustiniana” 28:1987, s. 10; P. Nehring, *Wstęp*, [w:] Święty Augustyn, *Pisma monastyczne*, Kraków 2002, s. 107.

²⁸ *De bono coniugali*, 23, 29–30; por. także *Contra Faustum Manichaeum libri*, 30, 6; *De genesi ad litteram libri duodecim*, 9, 7, 12; *De bono viduitatis*, 9, 12; *De sancta virginitate*, 18, 18. W *Sermo* 304, 3, 2 pisze, że w ogrodzie Pańskim znajdują się róże męczenników (*rosae martyrum*), lilie dziewic (*lilia virginum*), bluszcze małżonków (*coniugatorum hederae*) i fiołki wdów (*violae viduarum*). Tu widzimy wyraźnie, że dziewictwo Augustyn umieścił na drugim miejscu po męczeństwie. O wyższości dziewictwa również przekonuje Augustyn w komentarzu do Mt 13, 8 (*De civitate Dei*, 15, 26, 2), przypisując dziewictwu plon stokrotny, wdowieństwu – sześćdziesięciokrotny, małżeństwu trzydziestokrotny. Por. także: J. L. Larrabe, *Espiritualidad y castidad matrimonial según san Augustin (En homenaje en el XVI Centenario de su bautismo)*, „Estudio Agustiniiano” 22:1987, s. 237; M. F. Berrouard, L'Arbresle, *Saint Augustin et l'indissolubilité du mariage. Evolution de sa pensée*, „Studia Patristica” 11:1972, s. 294; A. E c k m a n n, *Wielkość i godność kobiety według świętego Augustyna*, [w:] *Symbol Apostolski w pismach świętego Augustyna*, Lublin 1999, s. 178.

²⁹ *De bono viduitatis*, 4, 6.

jest mu czystość małżeńska³⁰. Śledząc kontekst nauczania naszego autora, musimy zauważyć i to, że na kształt tak wypracowanej opinii wpłynęły jego polemiki na temat małżeństwa i dziewictwa, zwłaszcza z manicheizmem i pelagianizmem, a także, w pewnym sensie, bo trudno tu mówić o klasycznej polemice – ze św. Hieronimem. Augustyn jest bowiem świadom, że zachodzi głęboka różnica pomiędzy tymi, którzy napominają do zachowania dziewictwa, zbyt surowo przedkładając dobro wyższe (dziewictwo) nad dobro niższe (małżeństwo) – aluzja do poglądów św. Hieronima, który pomniejszał znaczenie małżeństwa³¹ – a tymi, chodzi o manichejczyków, którzy zabraniają wchodzić w związki małżeńskie dla współżycia rozrodczego, które, zdaniem biskupa Hippony, jedynie winno mieć miejsce w małżeństwie³².

Dla Augustyna, mimo że czystość dziewicza przewyższa czystość małżeńską, to obie są wartościami i darem Bożym otwierającym drogę do życia wiecznego³³. Wypowiadając te słowa, uważał jednak, jak czytamy to w innym miejscu, że czymś przemijającym jest rodzenie istot śmiertelnych, będące celem małżeństwa, a uwolnienie od współżycia, będące anielskim bytowaniem na ziemi, pozostanie na zawsze³⁴. W świętej bowiem czystości rozkosze duchowe ważniejsze są od cielesnych³⁵, a dziewictwo więcej znaczy niż czystość małżeńska³⁶. Dlatego w świetle nauczania naszego autora możemy powiedzieć, że dziewictwo przyjęte z miłości do Boga i Jego królestwa³⁷ jest święte³⁸; jest znakiem przypominającym wiernym o dziewictwie ducha, którego winni strzec, jak podkreśla to Eckmann³⁹; jest wreszcie powołaniem⁴⁰ i nie tyle nakazem⁴¹, co radą⁴², która – przyjęta i spełniana – może także przyczynić się do pomnożenia zasług osób blisko związanych, na przykład z dziewicą Bogu poświęconą⁴³.

³⁰ *De moribus Ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum libri duo*, 1, 35, 79.

³¹ M. F. Berrouard, *L'Arbresle*, jw., s. 294.

³² *Contra Faustum Manichaeum libri*, 30, 6.

³³ *Sermo* 343, 4.

³⁴ *De bono coniugali*, 8, 8.

³⁵ *De bono viduitatis*, 21, 26.

³⁶ *De gestis Pelagii*, 35, 64.

³⁷ A. Eckmann, jw., s. 175.

³⁸ *De sancta virginitate*, 8, 8.

³⁹ A. Eckmann, jw., s. 180.

⁴⁰ Tamże, s. 175.

⁴¹ *De gestis Pelagii*, 35, 64.

⁴² *De bono coniugali*, 23, 30; *De coniugiis adulterinis*, 1, 18, 22; 1, 25, 31.

⁴³ *De bono viduitatis*, 14, 18.

PRACA NAD POGŁĘBIENIEM
ŻYCIA WEWNĘTRZNEGO

Troska o czystość dziewiczą

Św. Augustyn, podejmując się pogłębienia tematu dziewictwa, starał się udowodnić, że jest ono dobrem, a także pragnął udzielić pewnych wskazówek pomocnych w jego zachowaniu. W rozważaniach na ten temat starał się wypracować własny pogląd, ale korzystał przy tym także z przemyśleń innych autorów, jak np. biskupa Kartaginy, Cypriana (200/210–258), który przebywając w więzieniu, troszczył się o to, by pilnowano i chroniono młode dziewczęta, gdyż noc bywa złym doradcą⁴⁴.

Aby ukazać troskę św. Augustyna o czystość dziewiczą, musimy wpieryw zauważyć, że w swym nauczaniu kładł on mocny nacisk na to, by wybór życia w dziewictwie poświęconym Bogu był decyzją dobrowolną, niekiedy nawet wbrew woli rodziców, gdyż przede wszystkim Bogu należy oddać się na służbę – i to niezależnie od wieku⁴⁵. Z kolei zaś złamanie złożonego dobrowolnie, a nie pod przymusem ślubu czystości, uważał za coś gorszego od cudzołóstwa, albowiem określał je jako obrazę Chrystusa, któremu nie dochowało się wierności⁴⁶.

Z lektury pism Biskupa Hippony wynika także, że w swej polemice ze wspomnianym już Julianem z Eklanum odróżniał czystość od dziewictwa. Uważał bowiem, że czystość jest przymiotem duszy, a dziewictwo – ciała⁴⁷. W jego przekonaniu może się zdarzyć tak, że ktoś, mimo zachowania czystości duszy, utraci dziewictwo ciała, lub też zachowując czystość ciała, przez rozpustną wolę, przez którą „pragnie w nieczystym duchu dopuścić się rozpusty”, naruszy nieskazitelność duszy i popełni w ten bezbożny sposób duchową nieczystość⁴⁸. W związku z tym nasuwa się więc pytanie, na czym polega, według Augustyna, dziewictwo ducha oraz gdzie można spotkać dziewiczość. W przekonaniu biskupa Hippony nie ma jej w ciele, a jeśli istnieje, to u nielicznych mężczyzn i niewiast. Święta nieskalaność, także ciała, znajduje się również w Kościele, a ci, którzy ją posiadają, należą do chwalebnych jego członków. Na tle tych spostrzeżeń Augustyn dochodzi do wniosku, że dziewictwem ducha jest

⁴⁴ *Sermo* 309, 4. Por. także: A. G. Hamman, *Życie codzienne w Afryce Północnej w czasach św. Augustyna*, Warszawa 1989, s. 105.

⁴⁵ *Sermo* 161, 12; *Enarrationes in Psalmos* 44, 3.

⁴⁶ *De bono viduitatis*, 11, 14: „[...] quod non imperio compulsus, sed consilio commonitus vovit”.

⁴⁷ *Contra Julianum*, 4, 8, 48.

⁴⁸ *Contra Julianum*, 4, 8, 48; *De continentia*, 2, 5.

przede wszystkim nienaruszona wiara, mocna nadzieja i szczerza miłość⁴⁹. Nie może być więc skalany duchowo ten, kto nie bez powodu chce zachować dziewiczość ciała⁵⁰ zgodnie ze swoją wolą⁵¹.

Dziewictwo, zwłaszcza to potwierdzone ślubem, jest, według naszego autora, otaczane czcią nie dla siebie samego, ale właśnie dlatego, że jest ono poświęcone Bogu. Biskup Hippony nie pochwała więc w dziewicach tego, że są one tylko dziewicami fizycznie, ale to, że jako dziewice poświęciły się w pobożnej wstrzemięźliwości Bogu⁵². Prawdziwą bowiem dziewicą jest dla naszego autora ta, u której zło pożądliwości nie odnosi zwycięstwa, lecz jest pokonywane dobrem⁵³. Stąd też dziewictwo ciała, które ślubuje się i zachowuje w miłości przez wstrzemięźliwość, nabiera duchowego charakteru. Nikt bowiem nie zachowuje wstydlivosti w ciele, jeśli w duchu nie zakorzeniła się w nim czystość⁵⁴. Pogłębiając tę myśl, dokonuje pewnego porównania pomiędzy czystością małżeńską a dziewiczą, ślubowaną Bogu, i dochodzi do wniosku, że skoro czystość małżeńską, mimo że zachowywaną w ciele, przypisuje się nie ciału, ale umysłowi, ponieważ on stoi na straży ciała i nim kieruje, by „nie łączyło się ono z żadnym innym poza własnym małżeństwem, to o ileż bardziej i zaszczytniej należy zaliczyć, według naszego autora, do zalet umysłu ową wstrzemięźliwość, w której samemu Stwórcy duszy i ciała ślubuje się czystość ciała, uświęca ją i zachowuje”⁵⁵. Autor tej opinii pragnie podkreślić prawdę, że powściągliwość, jak czytamy to w innym miejscu, nie jest sprawnością ciała, ale ducha⁵⁶. Innymi słowy, cnota powściągliwości winna być zawsze stanem duszy i uzewnętrzniać się, w sprzyjających okolicznościach, odpowiednio do sytuacji i czasu⁵⁷. Dlatego, naszym zdaniem, słuszną wydaje się uwaga św. Augustyna, by, na przykład, nie tylko starać się o zachowanie wstrzemięźliwości w mowie⁵⁸, lecz przede wszystkim posiadać ją w sercu⁵⁹, gdyż tam zapadają wszelkie decyzje⁶⁰

⁴⁹ *In Johannis Evangelium tractatus CXXIV*, 13, 12: „Integra fides, solida spes, sincera caritas”.

⁵⁰ *In Johannis Evangelium tractatus CXXIV*, 13, 12: „In mente non corrumpatur, quae non vult sine causa tenere corporis virginitatem”.

⁵¹ *De gratia et libero arbitrio*, 2, 4; 4, 7.

⁵² *De sancta virginitate*, 11, 11.

⁵³ *Contra Julianum*, 3, 21, 43.

⁵⁴ *De sancta virginitate*, 8, 8.

⁵⁵ *De sancta virginitate*, 8, 8.

⁵⁶ *De bono coniugali*, 21, 25.

⁵⁷ *De bono coniugali*, 21, 26.

⁵⁸ *De bono viduitatis*, 22, 27.

⁵⁹ *De continentia*, 1, 2. W *Contra Julianum* 6, 18, 55 autor podkreśla, że sama złość (chodzi o pożądliwość) nie staje się niewinna, niewinny jest człowiek, który unieszkodliwia zło, jakim się dobrze postuguje.

⁶⁰ *De continentia*, 2, 3–4. Za E c k m a n n e m (jw., s. 179) możemy więc powiedzieć, że św. Augustyn definiuje dziewictwo nie tyle w aspekcie cielesnym, co duchowym i religijnym.

Dla Augustyna uzasadnieniem zajęcia takiego właśnie stanowiska są z całą pewnością słowa z Ewangelii według św. Mateusza (Mt 23, 26), w których Chrystus wyraźnie zachęca do troski o czystość wnętrza⁶¹, chronioną, między innymi, przez cnotę wstrzemięźliwości⁶² w tym celu, by nie zostało popełnione cudzołóstwo⁶³. Postępowanie zaś przeciwne, w którym z braku wstrzemięźliwości pożądliwość zwycięża człowieka⁶⁴, uniemożliwia mu czynienie dobra⁶⁵ i plami go⁶⁶, sprawia, że żyje on według siebie⁶⁷, a nie według Boga⁶⁸, wykonuje uczynki ciała prowadzące ku śmierci⁶⁹.

Wstrzemięźliwość bowiem, jak podkreśla to Augustyn, hamując i powściągnając żądze ciała⁷⁰ i duszy⁷¹, dąży do dobra, którego nieśmiertelności pragnie człowiek, a odrzuca zaś zło, z którym w życiu doczesnym człowiek walczy⁷². Tak więc trwała wstrzemięźliwość, której się pragnie nie ze względu na obecne życie, ale ze względu na przyszłe, obiecane w królestwie niebieskim⁷³, jest miłośniczką dobra (*amatrix*), ku któremu się zwraca (*spectatrix*), a wrogiem zła, pragnie piękna, a ucieka przed hańbą⁷⁴, uzdrawia człowieka od upodobań pożądliwości przeciwnej mądrości⁷⁵, jej zaś owocem jest także pokój, miłość, pobłażanie, życzliwość, dobroć wierność i łagodność⁷⁶.

Czyniąc wyraźną aluzję do stanu dziewictwa i do osób zachowujących wstrzemięźliwość, św. Augustyn zauważył, że ci, którzy nie zaspokajają pożądliwości i z nią walczą⁷⁷, nie posługują się złem pożądliwości⁷⁸, jak

⁶¹ *De continentia*, 2, 4.

⁶² *De continentia*, 2, 5.

⁶³ *De coniugiis adulterinis*, 2, 12, 12. W *De continentia*, 3, 7 powiada, że zło pożądliwości (*concupiscentiae malum*) pokonuje się dobrem wstrzemięźliwości (*continentiae bonum*).

⁶⁴ *De continentia*, 3, 9.

⁶⁵ *De continentia*, 9, 20.

⁶⁶ *De continentia*, 2, 5; 9, 20.

⁶⁷ *De continentia*, 4, 10. Tutaj „secundum hominem vivere” to tyle co „secundum carnem vivere”. Por. także *De continentia*, 4, 11.

⁶⁸ *De continentia*, 13, 28. Por. także: A. Eckmann, jw., s. 177. 182. Tutaj autor zauważa, że godność kobiety i jej wielkość przejawia się także w pielęgowaniu dziewictwa.

⁶⁹ *De continentia*, 3, 9; 4, 10.

⁷⁰ *De continentia*, 3, 9. Autor używa tu określenia *crucifigit*, które oznacza ‘przybija do krzyża, krzyżuje’

⁷¹ *De continentia*, 13, 28.

⁷² *De continentia*, 3, 6. W *De continentia*, 7, 17 Augustyn ukazuje wyraźnie cele, jakie stawia sobie cnota powściągliwości. Jest ona człowiekowi potrzebna po to, by ten nie usprawiedliwiał swych grzechów, ale od nich się odwracał, by z jej pomocą pokonywał pożądliwość.

⁷³ *De sancta virginitate*, 22, 22.

⁷⁴ *De continentia*, 3, 6.

⁷⁵ *De continentia*, 13, 28;

⁷⁶ *De continentia*, 3, 9.

⁷⁷ *Contra Julianum*, 4, 2, 9, 12; 5, 16, 61; 6, 15, 45.

⁷⁸ *Contra Julianum*, 4, 2, 9; 4, 2, 12.

to ma miejsce u małżonków, ale od niego się powstrzymują⁷⁹ i wyrzekają się go⁸⁰ ze względu na to, co – ich zdaniem – jest lepsze⁸¹. W swej polemice z Julianem starał się szczególnie podkreślić prawdę, że tego wysiłku podejmują się oni w głębokim zaufaniu w skuteczność pomocy łaski Bożej, dzięki której gardzą nieskutecznymi lekarstwami, by móc chwalebnie walczyć⁸². Tak więc, według Augustyna, aby człowiek mógł swym duchem uśmiercać uczynki ciała, winien działać w duchu Bożym, który daje łaskę wstrzemięźliwości⁸³, dzięki której jest hamowana, opanowywana i zwyciężana pożądliwość⁸⁴. Innymi słowy, by móc wytrwać w dziewictwie⁸⁵ i czystości ducha⁸⁶, by pożądliwość nie królowała w śmiertelnym ciele⁸⁷, by zachować piękno czystości (*pulchritudo castitatis*) i podobać się Chrystusowi⁸⁸, należąc do świątyni Bożej⁸⁹, nie można słuchać podszeptów szatana⁹⁰ i tylko polegać na własnych siłach⁹¹, ale potrzebna jest do tego łaska Boża⁹², nakłaniająca człowieka do podjęcia tego trudu i udoskonalająca wysiłki człowieka „jak długo ciało pożąda przeciw duchowi, aby wywołać złe poruszenia, [...] a duch pożąda przeciw ciału, aby wytrwać w świętości”⁹³. Augustyn więc ma świadomość, że choć duchowe poruszenia duszy przeciwstawiają się fizycznym doznaniom, to jednak

⁷⁹ *Contra Julianum*, 4, 8, 49; 6, 5, 12.

⁸⁰ *Contra Julianum*, 4, 2, 12.

⁸¹ *De sancta virginitate*, 18, 18. Tutaj autor uważa, że warunkiem wytrwania w stanie bezzennym i spoczynku na górze większej czystości jest unikanie małżeństwa rozumianego nie jako otchłań grzechu, ale jako pagórek mniejszego dobra. Por. także: *Sermo* 354, 9, 9 gdzie wyraźnie stwierdza, że ten, kto odrzucił małżeństwo, postąpił dobrze, gdyż wybrał lepszą drogę („*Nuptias contempsisti, bene fecisti; aliquid melius elegisti*”).

⁸² *Contra Julianum*, 3, 21, 42. Według Augustyna, tym lekiem na chorobę pożądliwości jest małżeństwo; por. tamże, 6, 15, 45.

⁸³ *De continentia*, 7, 17–18.

⁸⁴ *De continentia*, 5, 12–13, 28.

⁸⁵ *De gestis Pelagii*, 13, 29. Augustyn powołuje się tu na orzeczenia synodu w Diospolis (415), który rozpatrywał sprawę Pelagiusza z powództwa biskupów galijskich, Herosa z Arles i Łazarza z Aix.

⁸⁶ *De bono coniugali*, 10, 10.

⁸⁷ *De continentia*, 3, 8.

⁸⁸ *De bono viduitatis*, 19, 24.

⁸⁹ *Contra Julianum*, 6, 13, 40.

⁹⁰ *De continentia*, 4, 10.

⁹¹ *De continentia*, 5, 12.

⁹² *De continentia*, 3, 8.

⁹³ *Contra Julianum*, 6, 13, 40; 6, 18, 55; Gal 5, 17. Warto w tym miejscu przytoczyć *De continentia*, 14, 31, gdzie Augustyn stara się wyjaśnić, na czym polega pożądanie ducha przeciw ciału. Proces ten dokonuje się w ten sposób, że człowiek opiera się złym upodobaniom (*delectationibus pravis*), nieczystym żądom (*libidinibus immundis*), poruszeniom cielesnym i bezwstydnym (*motibus carnalibus atque turpibus*) poprzez słodycz świętości (*suavitate sanctitatis*), miłość czystości (*amore castitatis*), zapał duchowy (*spirituali vigore*), piękno powściągliwości (*continentiae decore*).

ma miejsce również kolejność odwrotna⁹⁴. Stąd też prawdziwy postęp na drodze do świętości ma miejsce wtedy, gdy człowiek, pragnąc służyć prawu Bożemu⁹⁵, coraz bardziej ogranicza swe cielesne pożądania, nie wyraża na nie zgody⁹⁶. Augustyn, wypowiadając tę myśl, miał świadomość, że u człowieka czyniącego postępy w doskonałości ducha, walczącego z grzechem⁹⁷, a więc wtedy, gdy nie dopuszcza się ani zewnątrz, ani wewnątrz rozpusty, ale z pomocą Bożą zachowuje przykazania Boże i pragnie stać się świątynią Bożą⁹⁸, złe pragnienia codziennie słabną, choć nie giną⁹⁹, a wstrzemięźliwość musi stale walczyć ze słabością¹⁰⁰. Stąd też, według św. Augustyna, o duchowym rozwoju człowieka można mówić tylko wtedy, gdy ma miejsce umartwienie ciała, które jest w ostateczności dziełem łaski. Tę myśl wyraża również uwaga Augustyna, że łaskę przebaczenia grzechów otrzymuje człowiek podczas chrztu, wstrzemięźliwość zaś podczas walki, by w ten sposób z Bożą pomocą mógł zwyciężyć chorobę pożądliwości¹⁰¹.

Sledząc wypowiedzi św. Augustyna, musimy zauważyć też i to, że oparł on swe przemyślenia także na nauczaniu św. Pawła, przywiązującego wielką wagę do troski o zachowanie wstrzemięźliwości (Ga 5, 16–24). Apostoł – jak podkreśla to Augustyn – komentując nauczanie św. Pawła – uważał, że ci, którzy należą do Chrystusa, żyją według Boga¹⁰² i dzięki tej cnotce krzyżują swe ciało wraz z namiętnościami i pożądliwością¹⁰³. Stąd też wszyscy, których ożywia duch Boży, walczą z namiętnościami (*bella castorum*)¹⁰⁴ i umartwiają sprawy ciała duchem¹⁰⁵, aby żyć¹⁰⁶, dostępując zbawienia¹⁰⁷. Mówiąc jeszcze inaczej,

⁹⁴ Ma więc tu miejsce to, o czym mówił już św. Paweł (Ga 5, 17; Rz 7, 18. 22–23). Por. także: *De continentia*, 9, 21.

⁹⁵ *De continentia*, 9, 20.

⁹⁶ *De continentia*, 2, 5; 14, 31.

⁹⁷ *De nuptiis et concupiscentia*, 1, 25, 28. W *De continentia* 3, 7 Augustyn zauważa, że tej walki doświadczają ci, którzy walczą o cnotę (*bellatores virtutum*) oraz pogromcy wad (*deballatores vitiorum*).

⁹⁸ *Contra Julianum*, 1, 5, 17.

⁹⁹ *Contra Julianum*, 6, 14, 41; *De nuptiis et concupiscentia*, 1, 25, 28.

¹⁰⁰ *De continentia*, 2, 5. W *De nuptiis et concupiscentia*, 1, 25, 28 Augustyn pisze, że uleganie pożądliwości powoduje, iż ona wzrasta – i to niezależnie od wieku życia i możliwości fizycznych człowieka.

¹⁰¹ *De continentia*, 7, 18; 13, 29.

¹⁰² *De continentia*, 4, 11.

¹⁰³ *De continentia*, 3, 9; *Contra Julianum*, 6, 14, 41.

¹⁰⁴ *Contra Julianum*, 6, 14, 42; 6, 15, 45.

¹⁰⁵ *Contra Julianum*, 6, 14, 41; *De continentia*, 3, 9.

¹⁰⁶ *De continentia*, 3, 9; 5, 12.

¹⁰⁷ *De continentia*, 13, 29. W *De continentia*, 7, 17 wskazuje na eschatologiczny wymiar wstrzemięźliwości. Uważa bowiem, że ci, co ją zachowują, powstrzymują się od pożądliwości i czynią dzieła miłości; gdy Pan powtórnie przyjdzie, otrzymają nagrodę w doskonałym i wiecznym pokoju, gdzie nie ma już walki ze złem, a ma miejsce najwyższa radość z dobra.

Augustyn pragnie, by w człowieku żył Chrystus. Ilustruje to wyznanie św. Augustyna, z którego wynika, że człowiek jest szczęśliwszy wtedy, gdy siebie samego nie stawia na pierwszym miejscu¹⁰⁸ i nie daje przyzwolenia na pożądlivość grzechu, ale dąży usilnie do tego, by panowała w nim wstrzemięźliwość¹⁰⁹. Człowiek unika jednak przy tym pewności siebie i pychy¹¹⁰, która może go doprowadzić do jeszcze gorszych grzechów¹¹¹. W ten sposób, jak czytamy to w innym miejscu, dokonuje się w człowieku akt zmartwychwstania, choć jeszcze nie w ciele, ale w duchu¹¹².

Kończąc ten rozdział, należy podkreślić to, co dostrzegął również św. Augustyn, a mianowicie prawdę, że trwanie we wstrzemięźliwości i dziewictwie poświęconym Bogu jest możliwe, gdy po temu stwarzane są odpowiednie warunki i klimat. Innymi słowy, św. Augustyn przywiązywał wielką wagę do wychowania do czystości i dziewictwa; winno się ono rozpoczynać w środowisku rodzinnym. Potwierdza to jego pochwała tych matek, które tak wychowały swe dzieci, że te postanowiły w dziewictwie służyć Chrystusowi¹¹³.

Znaczenie wiary i miłości w dozgonnym dziewictwie

Lektura pism św. Augustyna na temat stanu dziewictwa przynosi istotne jego uwagi dotyczące wiary i miłości w dozgonnym, poświęconym Bogu dziewictwie. Z nielicznych, ale bardzo ważnych spostrzeżeń biskupa Hippony wynika, że praca nad pogłębieniem życia wewnętrznego nie może ograniczać się tylko do troski o czystość ducha, ale winna być wzbogacona głęboką wiarą i miłością, które, jak to widzieliśmy już wcześniej, są warunkiem dochowania dziewictwa ślubowanego Bogu¹¹⁴. Innymi słowy, św. Augustyn, wypowiadając się na temat tak rozumianego dziewictwa, zauważa, że nie buduje ono, jak mogliśmy się już o tym przekonać, na odrzuceniu małżeństwa, ale przede wszystkim, na oddaniu się Bogu w miłości¹¹⁵ oraz głębokiej i prawdziwej wierze¹¹⁶, która dla niego jest ważniejsza nawet niż dziewictwo¹¹⁷. Pogłębieniem tej myśli

¹⁰⁸ *De continentia*, 13, 29: „Ubi enim non ego, ibi felicius ego”. W *Sermo* 354, 9, 9 dziewice Bogu poświęcone zachęca do praktykowania cnoty pokory.

¹⁰⁹ *De continentia*, 3, 8.

¹¹⁰ *Sermo* 354, 9, 9: „noli superbire”.

¹¹¹ *De continentia*, 14, 31.

¹¹² *De continentia*, 13, 29.

¹¹³ *De sancta virginitate*, 36, 37; *De bono viduitatis*, 16, 20.

¹¹⁴ *De sancta virginitate*, 8, 8; *Contra Julianum*, 4, 8, 48; *De nuptiis et concupiscentia*, 5.

¹¹⁵ *De sancta virginitate*, 8, 8; *Epistola*, 211, 2. Por. także: J. L. L a r r a b e, *Dignidad de la vocación...*, s. 15.

¹¹⁶ *De nuptiis et concupiscentia*, 1, 4, 5.

¹¹⁷ *De sancta virginitate*, 18, 18. Por. także: A. E c k m a n n, jw., s. 180.

mogą być, moim zdaniem, słowa skierowane do mniszek przebywających we wspólnotach zakonnych, które nie tylko zachęcał do tego, by mieszkając wspólnie w jednym domu, starały się trwać w jedności ducha i serca skierowanego ku Bogu¹¹⁸, lecz także pochwalał je właśnie za to, że przebywając razem, służą innym¹¹⁹ i utrzymują się z wykonywanej przez siebie pracy¹²⁰. Wypełniając wolę Bożą w dziewictwie wiernym i pobożnym¹²¹, poprzez świętość obyczajów¹²², miłość płynącą z czystego serca oraz dobre sumienie i wiarę nieobłudną (1 Tm 1, 5), są one w sposób duchowy matkami Chrystusa¹²³. Wynika więc z tego, że wiara winna być poparta czynem¹²⁴, płynącym z kolei z głębokiej miłości ze względu na Chrystusa¹²⁵, którego winny one kochać z całego serca¹²⁶.

Potrzeba modlitwy

Św. Augustyn, wypowiadając się na temat środków, które pomagają wytrwać we wstrzeźliwości (*continentia*) i w dziewictwie poświęconym Bogu, nie pominął ważnego, w jego przekonaniu, czynnika, jakim jest ustawiczna modlitwa o ich otrzymanie i zachowanie. Potwierdza to jego wypowiedź, w której – powołując się na Mt 23, 26, gdzie Chrystus zachęca człowieka do wysiłku mającego na celu oczyszczanie wnętrza po to, by strona zewnętrzna stała się czysta, oraz na Mt 15, 11–20 – wyjaśnił, że nie to, co wchodzi do ust, plami człowieka, ale to, co z nich wychodzi. Poglębiając tę myśl, zauważył, że pierwsze dotyczy ust ciała, drugie zaś – ust serca (*os cordis*). Innymi słowy, starał się zwrócić uwagę na czystość intencji. Uważał bowiem, że od tego, jakie jest wnętrze człowieka, zależy też jego postępowanie. Kontynuując tę myśl, a także idąc za ewangelicznym przekazem, wymienił między innymi to, co przyczynia się do poniżenia godności człowieka: złe myśli (*cogitationes malae*), zabójstwa (*homicidia*), cudzołóstwa (*adulteria*), nierząd (*fornicationes*), kradzieże (*furta*), składanie fałszywych świadectw (*falsa testimonia*), przekleństwa (*blasphemiae*). Mając to na uwadze, a jednocześnie polemizując z poglądami pelagianistów, według których człowiek o własnych siłach może

¹¹⁸ *Epistola* 211, 2.

¹¹⁹ *Epistola* 98, 6. Tutaj Augustyn pisze, że dziewice Bogu poświęcone opiekowały się i wychowywały porzucone dzieci. Por. także: A. G. H a m m a n, jw., s. 101.

¹²⁰ *De moribus Ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum*, 1, 70.

¹²¹ *De genesi ad litteram libri duodecim*, 9, 7, 12.

¹²² *De sancta virginitate*, 40, 41.

¹²³ *De sancta virginitate*, 6, 6. Augustyn swą opinię opiera na Mt 12, 50, gdzie Chrystus uważa za swego brata, siostrę i matkę tego, kto wypełnia wolę Jego Ojca.

¹²⁴ *De continentia*, 14, 30.

¹²⁵ *De sancta virginitate*, 40, 41.

¹²⁶ *De sancta virginitate*, 54, 55.

osiągnąć doskonałość, przypominał o konieczności modlitwy kierowanej do Boga, by Ten udzielał daru wstrzemięźliwości (*continentia*)¹²⁷ i pomógł opanować żądzę pożądliwości¹²⁸, jak również sprawił, by człowiek przyjął ten dar i w nim wytrwał¹²⁹.

Szczególnym jednak przedmiotem modlitwy osób poświęconych Bogu i wdów winny być zwłaszcza dwa dary (*munera*): mądrość (*sapientia*) i wstrzemięźliwość (*continentia*). Dzięki mądrości człowiek może poznawać Boga, wstrzemięźliwość zaś pozwala na to, że człowiek nie upodabnia się do tego świata. Biskup Hippony, formułując w ten sposób swe stanowisko, wyjaśnia, że Bóg obdarza darem wstrzemięźliwości wiernych małżonków, by nie popełnili cudzołóstwa i nierządu (*adulterium, fornicatio*), a święte dziewice i wdowy otrzymują ten dar po to, by nie zawarły małżeństwa. Bez tych darów nikt nie może być sprawiedliwy i doskonały¹³⁰.

Tak więc modlitwa ma stanowić pomoc w walce z wadą i szatanem, który „jest królem wszelkich występków (*vitiorum*) i który kusi człowieka, by usprawiedliwiał się z grzechów, a nie je oskarżał”¹³¹. Wypowiadając tę myśl, a jednocześnie polemizując z poglądami manichejczyków, biskup Hippony starał się z jednej strony uwypuklić prawdę, że nieprzyjacielem człowieka nie jest jego ciało i duch, z drugiej zaś strony wskazywał na przedmiot modlitwy, którym jest prośba kierowana do Boga w tej intencji, by pomiędzy ciałem a duchem panowała zgoda. Nieprzyjacielem bowiem człowieka jest zepsucie, przez które ciało pożąda przeciw duchowi. Stąd też równoległe z modlitwą winno postępować działanie wyrażające się w służbie prawu Bożemu w tym celu, by członki ciała nie stały się bronią grzechu¹³².

Z lektury wypowiedzi naszego autora wynika również i to, że nie tylko należy Boga prosić o te dary, lecz także za nie dziękować¹³³. Innymi słowy, Augustyn w polemice ze wspomnianymi już pelagianistami stara się przekonać czytelników i adresatów swych pism, że dary, o których była tu mowa, nie są dziełem człowieka, ale są mu udzielane przez Ducha Świętego w tym celu, by w człowieku wzrastała miłość ku większemu dobru¹³⁴.

¹²⁷ *De continentia*, 2, 4; *De bono viduitatis*, 17, 21.

¹²⁸ *De bono viduitatis*, 20, 25.

¹²⁹ *De nuptiis et concupiscentia*, 1, 3, 3.

¹³⁰ *De bono viduitatis*, 17, 21.

¹³¹ *De continentia*, 5, 13: „[...] excusanda potius quam accusanda peccata”.

¹³² *De continentia*, 8, 19.

¹³³ *De bono viduitatis*, 17, 21.

¹³⁴ *De bono viduitatis*, 16, 20.

ZAGROŻENIA

W poprzednich rozdziałach starałem się przedstawić poglądy św. Augustyna odnośnie do dobra dziewictwa oraz do pracy nad pogłębieniem życia wewnętrznego, do której zobowiązani są zwłaszcza ci, którzy ślubowali dziewictwo Bogu. Z wypowiedzi biskupa Hippony jednoznacznie wynika, iż miał także świadomość obecności licznych zagrożeń i niebezpieczeństw stojących u fundamentu wszelkich słabości ludzkich, a tym samym uniemożliwiających w sposób właściwy przeżywanie dziewictwa poświęconego Bogu. Do tych zagrożeń należą zwłaszcza troski o dobra doczesne oraz nieposłuszeństwo i pycha.

Troska o dobra doczesne

Śledząc nauczanie św. Augustyna, musimy zauważyć, że – jego zdaniem – warunkiem wstąpienia do zgromadzenia zakonnego, w którym żyje się w powściągliwości, jest rezygnacja z przyjemności małżeńskiej¹³⁵. Starał się także podkreślić prawdę, że dziewictwo, zwłaszcza to ślubowane Bogu, nie może być wiązane z żadną korzyścią doczesną. Potwierdza to jego wypowiedź, w której sprzeciwia się pogładowi uznającym dziewictwo za korzystne nie ze względu na królestwo niebieskie, ale ze względu na życie doczesne¹³⁶, czego przykładem może być niepodzielana przezeń opinia, że życie w dziewictwie uwalnia od ciężarów związanych z życiem małżeńskim¹³⁷. Innymi słowy, jest on przeciwny twierdzeniom, że dla korzyści doczesnych ktoś pragnie żyć w czystości, i uważa, że nie można przypisywać dążenia do uzyskania ziemskiej korzyści tym, którzy są wolni od wszelkiego współżycia i myślą o tym, co należy do Pana i jak się Jemu podobać¹³⁸.

Wychodząc z tych założeń, św. Augustyn przestrzegał zwłaszcza osoby, które Bogu ślubowały dziewictwo, przed przywiązaniem do dóbr materialnych. Na przykładzie postępowania mnicha i kapłana własnej wspólnoty zakonnej, Januariusza, uczył, że duchowny, który troszczy się o bogactwa doczesne, przejawia skąpstwo¹³⁹, porzuca właściwie swoją misję kapłańską i gwałci złożone śluby. Konkretnie, w tym przypadku

¹³⁵ *De gratia et libero arbitrio*, 4, 7.

¹³⁶ *De sancta virginitate*, 19, 19.

¹³⁷ *De sancta virginitate*, 23, 23. Autor polemizuje tutaj z poglądami rzymskiego mnicha Jowiniana (IV w.).

¹³⁸ *De sancta virginitate*, 25, 25.

¹³⁹ *Sermo* 355, 2, 3.

biskup Hippony zdecydował, że w przyszłości kapłan, który chce posiadać swój majątek, nie będzie mógł zamieszkiwać z nim, ale, nie tracąc godności kapłańskiej, będzie przebywał poza wspólnotą. Podejmując taką decyzję, był jednak zdania, że takiego człowieka można porównać z postępowaniem dziewicy, która opuściła klasztor, by wrócić do świata, pragnąc jednocześnie zachować swe dziewictwo¹⁴⁰.

W słowach pełnych nagany odniósł się również nasz autor do takich zachowań dziewic poświęconych Bogu, jak gadulstwo, zbytnia ciekawość, skłonność do picia wina, a także skąpstwo. Te wady, jego zdaniem, przyczyniają się do zguby niewiast¹⁴¹. Negatywnie odnosząc się do skłonności do picia alkoholu, a jest to – moim zdaniem – znamienne, że wypowiada się on na ten temat w kontekście oceny przywiązania do dóbr materialnych, zauważył, iż trzeźwość jest dobrem, pijaństwo zaś i upór – złem. Stąd też lepiej by człowiek posiadał wszystkie dobra, nawet w mniejszym stopniu, niż wielkie wartości w połączeniu z rzeczywistym złem. Myśl tę zilustrował stwierdzeniem, że lepszy jest niski a zdrowy Zacheusz (Łk 19, 3) niż wysoki a chory Goliat (1 Sm 17, 4)¹⁴².

Nieposłuszeństwo i pycha

Św. Augustyn, pogłębiając ten temat w kontekście swego wykładu o dziewictwie, zauważył, że może dojść do takiej sytuacji, gdy ktoś gardzi przykazaniami Bożymi, mimo że zachowuje dziewictwo¹⁴³. Dlatego lepiej jest się żenić przed złożeniem ślubów, niż ulec szatanowi, będąc dziewicą lub wdową¹⁴⁴. Złożenie bowiem ślubów czystości zobowiązuje składającego je do tego, by unikać tego, co przyjemne, ale nie przystoi¹⁴⁵. Usiłowanie natomiast i pragnienie zawarcia małżeństwa w czystości wdowiej i dziewiczej, potwierdzonej złożonymi ślubami¹⁴⁶, jak również ożenek, mający miejsce po złożonych ślubach czystości, jest, według naszego autora, godny potępienia, choć na taką ocenę nie zasługuje samo małżeństwo¹⁴⁷. Innymi słowy, w przekonaniu św. Augustyna złamanie ślubu

¹⁴⁰ *Sermo* 355, 4, 6. Por. także: G. B a r d y, *Święty Augustyn. Człowiek i dzieło*, Warszawa 1955, s. 355–356.

¹⁴¹ *De bono coniugali*, 23, 30.

¹⁴² *De bono coniugali*, 23, 29.

¹⁴³ *De bono coniugali*, 23, 30. W kontekście jest mowa o kobiecie, ale moim zdaniem te słowa św. Augustyna odnoszą się także do mężczyzn.

¹⁴⁴ *De bono viduitatis*, 8, 11.

¹⁴⁵ *De bono viduitatis*, 11, 14: „[...] frenandum et vincendum est quod libet, quia jam non licet”.

¹⁴⁶ *De bono viduitatis*, 9, 12: „[...] etsi non nubendo, tantum volendo”.

¹⁴⁷ *De bono viduitatis*, 9, 12.

czystości, który był dobrowolny i nie pod przymusem, jest gorsze od cudzołóstwa, gdyż jest to obraza Chrystusa, któremu nie dochowało się wierność¹⁴⁸. Nie można się więc dziwić, że starał się on przekonać adresatów swych pism do takiej postawy: skoro nie mogą wytrwać w czystości, to winni się żenić i podjęte obowiązki należy wypełnić. Przeciwnikowi zaś – chodzi o szatana – nie należy stwarzać okazji, a Chrystusowi – odbierać złożonej Mu ofiary¹⁴⁹.

W świetle tych opinii można więc uważać, że św. Augustyn nie tyle potępia małżeństwo¹⁵⁰, nawet to powtórne wdów, co sam plan złamania ślubów wierności; potępia nie wybór dobra niższego, ale upadek z dobra wyższego¹⁵¹; nie gani tego, że ktoś później zawarł związek małżeński, ale że unieważnił wierność wstrzemięźliwości¹⁵².

Na podstawie lektury analizowanych pism św. Augustyna można zauważyć, że łączył on trwanie w czystości z posłuszeństwem. Przykładem tego może być pewnego rodzaju dokonane przez niego porównanie czystości i posłuszeństwa. W przekonaniu bowiem naszego autora posłuszeństwo jest matką wszystkich cnót i może ono istnieć bez dziewictwa, które jest radą, a nie przykazaniem. Zdaniem Augustyna, istotą posłuszeństwa jest zachowywanie przykazań Bożych. Tak więc posłuszeństwo przykazaniom Bożym jest możliwe bez dziewictwa, ale niemożliwe bez czystości, dla której należy się powstrzymać od nierządu, cudzołóstwa i nie kałać się niedozwolonymi stosunkami płciowymi. Występki te bowiem popełniają ci, co nie zachowują przykazań Bożych i cnoty posłuszeństwa¹⁵³. W kontekście tej wypowiedzi zrozumiałe jest więc stwierdzenie autora, że należy wyżej stawiać nie tylko kobietę posłuszną nad nieposłuszną, lecz także posłuszną mężatkę nad nieposłuszną dziewicę¹⁵⁴.

Cytowane w tym miejscu opinie św. Augustyna pokazują więc wyraźnie, że nie może dochować należycie czystości ta osoba, która ma trudności z cnotą posłuszeństwa. O tym, jak wielką wagę przypisywał on posłuszeństwu, możemy się przekonać z kolejnej jego uwagi, według której posłuszeństwo jest bardziej wartościowe niż powściągliwość. Wypowiadając te słowa, zauważył, że Pismo Święte nigdzie nie potępia małżeń-

¹⁴⁸ *De bono viduitatis*, 11, 14.

¹⁴⁹ *De bono viduitatis*, 9, 12.

¹⁵⁰ *De bono viduitatis*, 11, 14: „Non [...] damnatas, [...] sed spretas”.

¹⁵¹ *De bono viduitatis*, 9, 12: „[...] damnatur non susceptio a bono inferiore, sed ruina ex bono superiore”.

¹⁵² *De bono viduitatis*, 9, 12: „[...] non quia coniugalem fidem posterius inierunt, sed quia continentiae primam fidem irritam fecerunt”.

¹⁵³ *De bono coniugali*, 23, 30.

¹⁵⁴ *De bono coniugali*, 23, 30.

stwa, nigdy jednak nie toleruje nieposłuszeństwa. Stąd też trudno wyobrazić sobie nieposłuszną dziewicę¹⁵⁵.

Zagrożeniem w prawidłowym przeżywaniu dziewictwa ślubowanego Bogu jest też pycha¹⁵⁶. Św. Augustyn w swojej dyskusji ze św. Hieronimem i mnichem Jowinianem stwierdził, że święte – jak to określił – dziewice nie mogą się uważać na tym świecie za lepsze od wierzących mężatek (Hieronim) ani też w przyszłości za równe im w królestwie niebieskim (Jowinian)¹⁵⁷. Był bowiem przekonany, że lepszy jest pokorny małżonek aniżeli osoba zachowująca wstrzemięźliwość, ale opanowana przez pychę¹⁵⁸. Pogłębiając tę myśl, stwierdzał, że ten, kto postanowił trwać w czystości dziewiczej i odrzucił małżeństwo, postąpił dobrze, ponieważ wybrał lepszą drogę. To jednak nie upoważnia nikogo do popadania z tego powodu w pychę¹⁵⁹, która była powodem upadku aniołów. Ze świętością dziewiczą należy łączyć pokorę¹⁶⁰, a nie pogardę stanu wdowiego czy małżeńskiego¹⁶¹. Łatwiej bowiem od pyszniących się dziewic podążają za Barankiem pokorni małżonkowie, chociaż nie dokądkolwiek On pójdzie, ale z pewnością tak daleko, jak daleko tylko zdołają oni pójść¹⁶². Stąd też woli pokorną żonę czy matkę niż pyszną dziewicę¹⁶³, co również będzie miało swój oddźwięk w wieczności: „jeśli matka będzie pokorna, a dziewica pyszna, to matka będzie miała w niebie swoje miejsce, a dziewica żadnego”¹⁶⁴.

Kolejna wypowiedź św. Augustyna pokazuje, że przed popadaniem w pychę może w pewnym sensie chronić człowieka obecność w nim zła pożądlivosti. Potwierdza to nasz autor, gdy w kontekście stwierdzenia, że małżonkowie dobrze posługują się pożądlivnością, a powściągliwi lepiej czynią, gdy się jej wyrzekają, zauważa, że to zło tkwi w małżonkach po to, by się dobrze nim posługiwali; jest ono obecne w powściągliwych, aby lepiej je odrzucili i by uchronić ich przed pychą¹⁶⁵.

¹⁵⁵ *De bono coniugali*, 23, 29.

¹⁵⁶ F. E. Consolino, *Modelli di santità femminile nelle più antiche Passioni romane*, „Augustinianum” 24:1984, s. 107.

¹⁵⁷ *De sancta virginitate*, 21, 21.

¹⁵⁸ *Sermo* 354, 9, 9.

¹⁵⁹ *Sermo* 354, 9, 9: „Nuptias contempsisti, bene fecisti; aliquid melius elegisti [...] noli superbire” Por. także: P. Nehring, jw., s. 109.

¹⁶⁰ *Sermo* 354, 9, 9.

¹⁶¹ *De sancta virginitate*, 1. Por. G. Bardy, jw., s. 219.

¹⁶² *De sancta virginitate*, 51, 52.

¹⁶³ *Sermo* 354, 9, 9: „[...] praefero illam, quam modo comparabam”.

¹⁶⁴ *Sermo* 354, 9, 9.

¹⁶⁵ *Contra Julianum*, 4, 2, 12.

W końcu przed zgubną pychą i wiarą we własne siły (polemika z pelagianizmem)¹⁶⁶ chroni również życie w czystości i wstrzeźliwości, dzięki której powściąga się dumną żądzę człowieka, który podoba się sobie samemu i nie chce w zbawiennej pokorze uznać się winnym, ale szuka usprawiedliwienia w pysze¹⁶⁷

* * *

1. Analiza cytowanych w niniejszym opracowaniu pism św. Augustyna pozwala stwierdzić, że dla niego dziewictwo osób Bogu poświęconych jest zarówno stanem istniejącym w Kościele i przewyższającym, ze względu na wierność prawdziwej wierze, dziewictwo zachowywane przez pogan, jak również jest ono dobrem przewyższającym dobro małżeństwa, jest darem Bożym o wymiarze eschatologicznym. Będąc święte, jest ono także znakiem dla chrześcijan, powołaniem i radą.

2. Św. Augustyn, wypowiadając się na temat dziewictwa, pragnął udzielić także wskazówek służących pomocą w jego zachowaniu. Z lektury jego pism wynika, że kładł nacisk na to, by wybór życia w dziewictwie poświęconym Bogu był przede wszystkim decyzją dobrowolną. Złamanie zaś raz złożonego ślubu czystości uważał za czyn gorszy od cudzołóstwa i określał go jako obrazę Chrystusa, któremu nie dochowało się wierności. W swej polemice z Julianem z Eklanum, odróżniając czystość od dziewictwa uważał, że czystość jest przymiotem duszy, a dziewictwo – ciała. Z wypowiedzi św. Augustyna wynika, że mimo zachowania czystości duszy człowiek może utracić dziewictwo ciała lub też, zachowując czystość ciała, przez złą wolę naruszyć nieskazitelność duszy, popełniając duchową nieczystość. Z wypowiedzi biskupa Hippony wynika, że fundamentem dziewictwa duchowego jest nienaruszona wiara, mocna nadzieja i szczerza miłość. Prawdziwą dziewicą jest ta, u której zło pożądliwości nie odnosi zwycięstwa, ale jest pokonywane dobrem wstrzeźliwości, pielęgnowanym w pierw w sercu i woli człowieka. Owocem trwałej wstrzeźliwości, wybieranej ze względu na królestwo niebieskie, jest pokój, miłość, pobłażanie, życzliwość, dobroć, wierność i łagodność wobec innych. Wytrwanie w czystości dziewiczej i postęp duchowy jest możliwy wtedy, gdy człowiek pragnący służyć prawu Bożemu ogranicza cielesne pożądania, walczy z pychą i grzechem poprzez umartwienie, unika pokus szatana, a siłę do ich pokonania znajduje w pomocy łaski Bożej. Lektura pism św. Augustyna pokazuje również, jak wielkie znaczenie

¹⁶⁶ *De continentia*, 14, 32.

¹⁶⁷ *De continentia*, 5, 13.

miało w jego doktrynie wychowanie do czystości i dziewictwa, które winno rozpoczynać się w środowisku rodzinnym.

3. Dostrzegał on w dozgonnym, Bogu poświęconym dziewictwie ogromne znaczenie wiary i miłości, cnót odgrywających ogromną rolę w pracy nad pogłębieniem życia wewnętrznego, gdyż stanowią jego istotny fundament, a jednocześnie warunkują dochowanie ślubu czystości i dziewictwa.

4. Św. Augustyn w swym nauczaniu kładł również nacisk na to, by osoby poświęcone Bogu w dozgonnym dziewictwie nie zapominały o tak ważnym środku pomagającym wytrwać we wstrzeźliwości (*continentia*) i w dziewictwie poświęconym Bogu, jakim jest modlitwa o otrzymanie i zachowanie tych darów Bożych. Szczególnym jednak przedmiotem modlitwy osób poświęconych Bogu winny być dwa dary, bez których nikt nie może być sprawiedliwy i doskonały: mądrość (*sapientia*) i wstrzeźliwość (*continentia*). Dzięki mądrości człowiek może poznawać Boga, wstrzeźliwość zaś pozwala na to, że człowiek nie upodabnia się do tego świata. Modlitwa stanowi dla człowieka pomoc w walce z wadami i szatanem i przyczynia się do zachowywania duchowej równowagi pomiędzy ciałem i duchem. Równoległe jednak z modlitwą winno postępować działanie wyrażające się w służbie prawu Bożemu. O te dary należy Boga prosić i za nie dziękować, gdyż te dary nie są dziełem człowieka, ale są mu udzielane przez Ducha Świętego w tym celu, by w człowieku wzrastała miłość ku większemu dobru.

5. Lektura analizowanych pism biskupa Hippony pokazała, iż autor ten do przeszkód uniemożliwiających wytrwanie w świętym dziewictwie zaliczał przywiązanie do dóbr materialnych, skąpstwo, gadulstwo, zbytnią ciekawość, skłonność do picia wina, pogardę dla przykazań Bożych, zamiar zawarcia związku małżeńskiego i wykonanie tego zamiaru, co jest równoznaczne ze złamaniem ślubu czystości. W zachowaniu dziewictwa przeszkadza również nieposłuszeństwo i pycha. Istotą posłuszeństwa jest zachowywanie przykazań Bożych, a więc także czystości. Stąd też, w duchu nauczania św. Augustyna, należy przyjąć, że nie może dochować należycie czystości ta osoba, która ma trudności z cnotą posłuszeństwa. Stojąc na stanowisku, że ze świętością dziewiczą należy łączyć pokorę, biskup Hippony stanowczo przeciwstawiał się wszelkim zachowaniom, których podłożem jest pycha, a którą można pokonywać, żyjąc we wstrzeźliwości i czystości.

LA DOTTRINA SULLA SANTA VERGINITÀ
NEI SCRITTI DI S. AGOSTINO
Osservazioni morali e pastorali

R i a s s u n t o

Il presente articolo è stato composto di tre parti. La prima parte tratta il bene della verginità. Secondo di S. Agostino la santa verginità dedicata a Dio non è soltanto uno stato esistente nella Chiesa ma anche è il bene superante il bene matrimoniale, un dono del Signore, un segno, una vocazione e un consiglio.

Nella seconda parte sono state presentate le proposte di S. Agostino riguardanti il lavoro intorno al approfondimento la vita spirituale di cui parte fa la cura per la castità verginale, per la fede e carità profonda ed anche la preghiera con cui dovrebbe essere legata l'azione.

Nella terza parte sono stati presentati dei pericoli che nel parere di S. Agostino rendono impossibile rimanere nella santa verginità a cui spettano: materialismo, avarizia, loquacità, curiosaggine, predisposizione ad alcol, disprezzo dei comandamenti di Dio, tentativo e in fine la conclusione del matrimonio, disubbidienza ad anche superbia.